

TAM-REVY

Meddelanden från TAM-Arkiv • Nummer 2, juni 2006

Gunvor Larsson Utas

De kvinnliga lärarnas kamp under
1900-talet sid 7

**Ett centrum för dokumenthantering
och folkrörelsehistoria sid 4**

**Kön, lön och karriär. Sjuksköterskeyrkets
omvandling under 1900-talet sid 10**

TAM-Arkiv

TAM-REVY

Innehåll

- 2 Redaktören har ordet
- 3 Noterat
- 3 Forskning på gång
- 4 Ett centrum för dokumenthantering och folkrörelsehistoria
- 7 Gunvor Larsson Utas. De kvinnliga lärarnas kamp under 1900-talet
- 10 Kön, lön och karriär. Sjuksköterskeyrkets omvandling under 1900-talet
- 14 Spännande arkivleverans
- 15 Nya böcker
- 15 Hushållsvetarna jubilarer

TAM-Revyn nr 2, juni 2006

Årgång 9

Redaktör och ansvarig

utgivare: Annelie Johansson

I redaktionen även: Björn Holmberg

Grafisk form och layout:

Clou form/Madeleine Vestin

Kopiering: Holmbergs tryckeri,

Katrineholm

Manusstopp till nästa nummer av

TAM-Revyn är 3 november.

TAM-Arkiv

Grindstuvägen 48-50

167 33 Bromma

Telefon: 08-54 54 15 60

Fax: 08-31 71 76

E-post: tam-arkiv@tam-arkiv.se

Hemsida: www.tam-arkiv.se

Omslagsbild: Gunvor Larsson Utas.

Foto Ingela Ösgård

Redaktören har ordet

Jag är nu tillbaka på arbetet efter en lång sjukskrivning och det känns väldigt roligt att vara igång igen. Jag vill tacka alla er som stöttat mig under sjukdomsperioden med besök, telefonsamtal, brev och blommor. Det värmdde verkligen att känna att så många tänkte på mig! Just nu mår jag bra, men jag kan inte bli "frisk" i bemärkelsen helt fri från cancer. Det kommer att krävas behandlingar då och då för att trycka tillbaka sjukdomen. I det perspektivet kände jag att jag inte har kraft och ork att sköta en chefstjänst. I samråd med styrelsen har jag beslutat att återgå till min tidigare tjänst som förstearkivarie. En ny chef, historikern och arkivarien Lars-Erik Hansen, har rekryterats och tillträder den 21 augusti. Jag är övertygad om att detta är den bästa lösningen för alla inblandade, och önskar Lars-Erik ett stort lycka till!

Det här numret av TAM-revyn bjuder på en hel del smått och gott. Lars-Erik Hansen drar upp några linjer för hur TAM-Arkivs verksamhet kan utvecklas ytterligare i framtiden. Vidare publicerar vi en intervju med Gunvor Larsson-Utas, en av veteranerna inom Lärarförbundet. Historikern Sune Dufwa presenterar sin avhandling *Kön, lön och karriär. Sjuksköterskeyrkets omvandling under 1900-talet* som behandlar männens inträde i det tidigare så kvinnodominerade sjuksköterskeyrket.

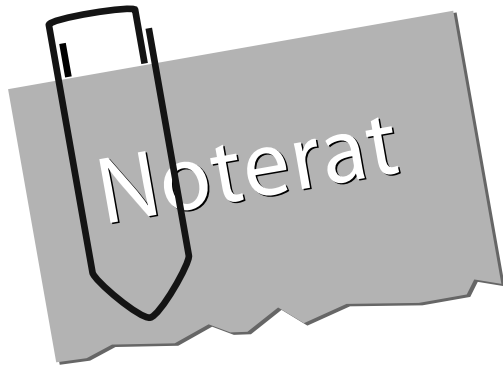
Vi i redaktionen hoppas att kunna bjuda på informativ och nöjsam läsning i hängmattan eller på stranden, och önskar er alla en riktigt skön sommar!

Stockholm i juni 2006

Annelie Johansson

TAM-Arkivs medlemmar 1 juni 2006

- Akademikerförbundet SSR
- Civilekonomerna
- DIK
- Fackförbundet ST
- Farmaciförbundet
- Finansförbundet
- Förhandlings- och samverkansrådet (PTK)
- Försvarsförbundet
- Försäkringstjänstemannaförbundet (FTF)
- Journalistförbundet
- Kyrkans Akademikerförbund (Kyrka)
- Lotsförbundet
- Lärarförbundet
- Lärarnas Riksförbund (LR)
- Nordiska Finansanställdas Union (NFU)
- Offentliganställdas Förhandlingsråd (OFR)
- Polisförbundet
- Sif
- SKTF
- Skogs- och lantbrukstjänstemannaförbundet (SLF)
- Svenska Folkhögskolans Lärarförbund (SFHL)
- Sveriges Fartygsbefälsförening (SFBF)
- Sveriges Tandläkarförbund
- Teaterförbundet (TF)
- Tjänstemannaförbundet HTF
- Tjänstemännens Centralorganisation (TCO)
- Tull-Kust
- Vårdförbundet
- Yrkesföreningen Miljö och Hälsa (YMH)

Historieämnet

Historia blir kärnämne på gymnasiet höstterminen 2007. Modern historia ska studeras för att ge en bakgrund till vår egen tid och vår omvärld. Den historiska utvecklingen från 1800-talet och framåt ska studeras. Källkritisk metod ska övas.

Detta innebär nya uppgifter och utmaningar för arkiven och inte minst för TAM-Arkiv!

Nya medlemmar

TAM-Arkiv har fått två ytterligare medlemmar. De nya är Kyrkans Akademikerförbund, (förkortas Kyrka) och Lärarnas Riksförbund (LR). Båda förbunden är SACO-förbund. Kyrka rekryterar präster, diakoner, pedagoger och andra yrkesgrupper med akademisk examen i Svenska Kyrkan. Förbundet har omkring 3.500 medlemmar. LR organiserar lärare och studie- och yrkesvägledare och är med sina 80.000 medlemmar ett av de största förbunden inom SACO.

Vi hälsar Kyrkans Akademikerförbund och Lärarnas Riksförbund varmt välkomna till TAM-Arkiv!

Stämman

TAM-Arkivs stämma, som äger rum var tredje år, avhölls den 29 juni. Stämman beslöt att medlemsavgiften under perioden 2007-2009 skall vara oförändrad, dvs 3:15 per medlem och år. Vidare beslöts att utöka antalet ledamöter i styrelsen från fem till sju. Motivet för detta är att antalet medlemsförbund har ökat under senare år och det är önskvärt att fler förbund kan vara representerade i styrelsen.

Nya ledamöter i styrelsen är Lars Hedin, ST, Göran Hellberg, LR, Ulrika Larsson, DIK, Nelson de Macedo, TCO samt Kersti Samuelsson, SKTF. Solweig Eklund omvaldes som ordförande, likaså omvaldes Kerstin Christopherson, SIF samt Claes Färm, Akademikerförbundet SSR.

Kerstin Ramdén, TCO och Karin Wilén, SKTF, lämnade styrelsen. Tack Kerstin och Karin för det arbete ni har lagt ner och för det stora engagemang i verksamheten som ni visat under åren!

Personalnytt

TAM-Arkivs nye chef Lars-Erik Hansen tillträder den 21 augusti. Lars-Erik är arkivarie och fil.dr. i historia. Han kommer närmast från en chefsbefattning på Försäkringskassan. Även Lars-Erik hälsas varmt välkommen till TAM-Arkiv!

Förste arkivarie Anna Kalizs lämnar sin tjänst på TAM-Arkiv den 22 juni och går vidare till Riksarkivet. Vi önskar Anna lycka till på det nya jobbet!

TAM-Arkiv är stängt 26 juni - 28 juli

Forskning på gång

I Dagens Nyheter läste vi nyligen om en historiekonferens som hölls på Tyresö slott.

På ett av seminarierna presenterade Johanna Ringarp, doktorand vid Samtidshistoriska institutet på Södertörns högskola, sin forskning om lärarkårens förändrade status och roll.

Johanna studerar särskilt kommunaliseringen av lärarkåren. Hon har därvid använt flera av lärarkiven

på TAM-Arkiv. DN:s skribent, Henrik Berggren, ägnade på ledande plats betydande utrymme åt ämnet kommunalisering av lärarna.

TAM-Revy's reflektion är att en avhandling inte behöver vara färdig för att sätta sina spår i debatten!

Björn Holmberg
arkivarie

DN. LEDARE
Nätupplagan

Nyheter Ekonomi Debatt **Ledare** Sport Kultur På stan Mer ur DN
Ledare - hem Huvudledare Signerat Kolumner

Uppdaterad 7 maj 00:20 Slika Skriv ut Texthistorik

Lektor Hektor Sektor bor inte här längre.

Signerat

DEN HISTORIEKONFERENS som ägde rum i Tyresö slott i fredags var förmodligen den förnuftigaste användningen av lokalerna sedan de uppfördes av riksdäkt Gabriel Oxenstierna på 1630-talet. I samarbete med slottet, som ägs av Nordiska museet, och Södertörns högskola anordnade kommunen en ambliös utbildningsdag för sina lärare.

För egen del kunde jag inte motstå ett seminarium som handlade om just-lärare. Doktoranden Johanna Ringarp vid Samtidshistoriska institutet på Södertörns högskola presenterade sin just påbörjade forskning om lärarkårens förändrade status och roll. Hennes fokus låg på den kommunalisering av lärarkåren som skedde i början av 90-talet, genomdriven med lock och pock av Göran Persson som då var skolminister och ännu inte uppnått sin fulla landsfaderlighet.

Den statliga anställningen för lärare hade både symbolisk tyngd och materiella fördelar. Lärarkåren tillhörde strängt taget inte de klassiska fria professionerna, som läkare och jurister. Dess status har snarare grundats på den betydelse som 1800- och 1900-talets nationalister har lagt vid att utbilda medborgarna.

Om staten haft behov att kontrollera vad som lärs ut, har lärarna å sin sida kunnat känna sig delaktiga i den myndighet som staten utsträlar. En ställning som ändå vara gynnsam både lönemässigt och karriärmässigt, eftersom man agerade på en reglerad, nationellt enhetlig arbetsmarknad.

Motståndet var starkt, särskilt bland såväl lärare på gymnasiet och högskolorna som i de fria yrkeskäten. Men ett visst behov av en tydlig och redogörande för reformen, vilket också verkade

Ett centrum för dokumenthantering och folkrörelsehistoria

Av Lars-Erik Hansen

Medlemmarna i många tjänstemanna- eller akademikerförbund har samlat delar av sin stödverksamhet inom TAM-Arkiv. Dessa förbund vet att det finns samordningsfördelar att samla vissa stödfunktioner. LO-förbunden har kommit till samma slutsats och bildat Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB). Inom privata företag och offentlig verksamhet samlas stödfunktioner i avdelningar för gemensam service till exempel inom Nordea eller Försäkringskassan.

Vilken nytta ser alla dessa organisationer med en samling av vissa stödfunktioner till en gemensam organisation där dokumenthanteringen ofta spelar en central roll?

1. Ekonomiska vinster eftersom samtliga organisationer kan hitta bättre i handlingarna. Organisationerna kan flytta äldre dokument, som inte längre används i det löpande arbetet, till mindre kostnadskrävande utrymmen och gallring av vissa handlingar kan ske mer effektivt. Organisationerna samlar experter inom stödfunktioner till en del av organisationen och behöver därför inte själva upprätthålla kunskap och omvärldsbevakningen inom området. De som ansvarar för dokumenthanteringen måste bland annat hålla sig á jour med den teknologiska utvecklingen.

2. Operativt ökar effektiviteten, eftersom verksamheten inte drabbas av lika många störningar till följd av en bristande kontroll över handlingsflödet och trivseln bland personalen kan förväntas bli bättre.

3. Ur juridisk infallsvinkel får organisationerna bättre ordning på

handlingar som skall bevaras under viss tid till exempel med stöd av bokföringslagen.

Stödfunktion i dokumentstyrningsfrågor

Arkiv- eller dokumenthantering är en metod för planering och kontroll av dokument. Målet är att ge rätt information så snabbt som möjligt till en rimlig kostnad. Dokumenthantering är en profession och kan spela en central roll i effektiviseringen av en organisation. Dokumenten kan vara pappers-, mikrofilms- eller elektroniskt baserade. Alla arkiv, oavsett medium, är nästan obrukbara utan ett ordnings- och förteckningsarbete, både internt för att hitta betydelsefulla handlingar och externt för att uppmuntra forskning. Det finns också en uppenbar risk att oredan i oordnade arkiv tilltar med tiden, eftersom risken då är större att människor i sitt letande efter handlingar "kastar om" i handlingsbestånden.

Ur kostnadssynpunkt är en tidigt påbörjad dokumenthantering, där beståndet successivt ordnas och förtecknas, att föredra. Här inser alltfler organisationer att de behöver stöd. En sådan stödfunktion kan ge råd och anvisningar, upprätta styrdokument, hålla kurser på olika nivåer med mera. En kortare grundkurs för personal som arbetar med dokumenthantering kan till exempel innehålla både praktiska och teoretiska moment och förmedla grundläggande kunskap om arkivbildning, om hantering, förvaring och skydd av arkivhandlingar. Djupare kunskap inom området

och kunskap om gallring och digital informationshantering samlas således inom stödfunktionen som avlastar kärnverksamheten.

Ett arkiv är inte endast lagring – forskning som strategi

Alla medlemmar i TAM-Arkiv är kunskapsförmedlare, de är oundgängliga delar av det framväxande kunskapssamhället. Varje förbund är en del av denna omvandling av Sverige från ett klassiskt industrisamhälle till en nation där kunskaps-tillväxt står i fokus. I detta samhälle spelar en långsiktig plan för dokumenthantering en viktig roll.

ARAB och TAM-Arkiv har länge skördat frukterna av sitt dokumenthanteringsarbete. Resultaten av forskningen i deras arkiv har i viss mån ökat deras styrka. Forskningen har ökat fackföreningsrörelsens insikt om felgrepp och lyckade satsningar, varvid risken att upprepa en misslyckad satsning minskar. Denna forskning marknadsför fackföreningsrörelsen och detta till en ganska blygsam kostnad. En orsak till en forskningsoffensiv inom fackföreningsrörelsen kan till viss del tillskrivas stödfunktioner som folkrörelsearkiven – ARAB och TAM-Arkiv. Inom stödfunktionerna erbjuds forskare en service som underlättat forskningen. Arkiven är ordnade och förtecknade. Databaser för att ytterligare underlätta sökmöjligheterna används och personalen ger en effektiv service genom en omfattande kunskap om fackföreningsrörelsen i allmänhet och deras arkiv i synnerhet. Stödfunktionerna ordnar utställningar, konferenser och

Lars-Erik Hansen med sonen Erik.

seminarier för att lyfta fram den värdefulla arkivskatt de vilar på. De lämnar förslag till modernhistoriska uppsatsämnen för C- och D-kurserna i historia, statskunskap, sociologi, etnologi med mera.

Forskningen om folkrörelsernas roll i samhällsbygget har varit och är relativt omfattande. Den kan och bör fortsätta. Att utveckla en egen arkivverksamhet för att främja forskning är kostsamt. Att skaffa nya lokaler och personal med rätt kompetens och engagemang tar tid. En samlad stödfunktion är således att föredra.

Digital informationshantering – kan binära tal bevaras och tillgängliggöras?

TAM-Arkiv har tre huvuduppgifter: att bevara, vårda och tillgängliggöra arkiven; att fungera som ett stöd i arkivfrågor till föreningens medlemmar; att främja forskning i och kunskap om arkivbestånden. På senare tid hanteras alltmer information digitalt. För att TAM-Arkiv även i fortsättningen ska fungera som en effektiv stödorga-

nisation i dokumenthanteringsfrågor måste den digitala informationshanteringen stärkas och utvecklas. För att bevara och tillgängliggöra digital information måste följande principer efterlevas:

1. Läs- och sökbarhet i ett digitalt långtidsarkiv måste vara oberoende av de system och applikationer som ursprungligen skapade handlingarna.

Handlingar skapas idag av många olika system och applikationer, exempelvis ordbehandlare som Microsoft Word. För att arkiverade handlingar skall kunna läsas och hittas så måste dessa handlingar transformeras och lagras på ett format som är hållbart långt in i framtiden. Detta innebär att de olika formaten som är specifika för vissa applikationer inte kan användas för arkivering, utan måste konverteras.

2. Alla arkiv inom TAM-Arkiv ska på lång sikt anamma samma lagringsstruktur och standarder.

Bland medlemmarna i TAM-Arkiv finns säkert idag olika strukturer och lösningar för arkivering. Det

är effektivare om all arkivering använder sig av samma lösning, eftersom informationsstyrningen oavsett medium (digitalt eller papper) då blir mer enhetlig och lättare att orientera sig i.

3. Akterna lagras i närarkivet (ute hos medlemmarna) tills ärendet avslutats. Sedan flyttas akterna till ett långtidsarkiv.

Detta innebär att TAM-Arkiv i början av en digitalisering hos medlemsförbunden måste fokusera på informationsstyrning och kravhantering för att möjliggöra digital långtidslagring. För att på sikt minska den totala volymen som måste hållas i närarkiven, som har högre krav på tillgänglighet och svarstider, så måste kravhanteringen prioriteras så informationen lätt kan flyttas till det digitala långtidsarkivet när ett ärende avslutas eller en period därefter. En handling i långtidsarkivet måste vid behov kunna kopieras till ett nytt ärende som skapas i närarkivet eller i de system som medlemsförbunden använder.

4. Överföring av ett urval av arkivhandlingar för forskningsändamål till TAM-Arkiv ska ske med en överenskommen intervall.

Det är viktigt att bygga upp rutiner och procedurer som regelbundet för över handlingar som ska bevaras till TAM-Arkiv. Periodiciteten kan man diskutera. Med regelbundenhet och fastställda rutiner bör det vara möjligt att genomföra överföringar effektivare. Det är ingen akut åtgärd, men för att undvika kapacitetsbrist i sina egna verksamhetssystem så är det viktigt att veta om att frågan existerar.

5. Metadata som ska lagras ska skapas så tidigt som möjligt.

Metadata skapas och används under en handlingens hela livscykel. Viss metadata är relevant för långtidsarkiveringen. I TAM-Arkivs kravhanteringsarbete bör data om data skapas med rätt innehåll och struktur så tidigt som möjligt i en digital handlingens livscykel så att

medlemsförbunden i efterhand inte blir tvungen att återskapa 'för-lorad' information, eftersom det är kostsamt och ibland omöjligt.

6. Egenproducerade handlingar i en akt ska lagras i XML.

I det fall TAM-Arkiv kan bestämma formatet för en handling exempelvis för journalanteckningar så ska XML användas. XML är oberoende av applikation och är presentationsneutrala. Det är troligt att XML som format kommer att vara sök- och läsbar även på relativt lång sikt. Dessutom är XML enkelt och strukturerat. För att öka beständigheten så ska XML-schema¹ specifikationer ingå i förståelse dokumentationen. Också denna aktivitet bör ingå i ett kravarbete.

7. Slutgiltiga versioner av handlingar som skapas i Microsoft Office eller andra tredje partsprodukter och som bifogas akten ska lagras i XML. Om detta inte är möjligt ska handlingen lagras i PDF/A.

Tredje parts produkter som ex vis Microsoft Word genomgår ständiga förändringar och nya versionen lanseras regelbundet. Det är inte ovanligt att formaten mellan olika versioner förändras och att detta kan medföra migreringsproblem. Det är därför väsentligt att välja mer beständiga format så som XML och PDF/A. XML är, som sagt, dock att föredra.

8. Information som ska långtidslagras ska skapas i det format som den ska lagras i, så tidigt som möjligt i processen.

Där det bara är möjligt ska beständiga format användas². Om man kan skapa och lagra dokument på 'rätt' format så tidigt som möjligt undviker man kostsamma konverteringar, versionsproblem och möjliga förluster av information.

9. Där det är relevant ska OAIS-modellen tillämpas.

OAIS-modellen är en abstrakt och komplett modell för arkiverings-system som på en hög nivå beskri-

ver arkivsystems olika funktioner, processer och informationsstrukturer. Vidare introducerar OAIS-modellen ett en generell och kraftfull begreppsapparat. Genom att använda denna modell så slipper TAM-Arkiv 'uppfinna' en egen modell. Modellen är ett verktyg för TAM-Arkiv i dess kravhanteringsarbete med mera, men medlemsförbunden behöver ingen kunskap om den eller andra standarder, eftersom TAM-Arkiv har den kunskapen och använder den för att stödja förbundens dokumenthantering.

10. För arkivbeskrivning och för att underlätta sökbarhet i det egna närarkivet och hos TAM-Arkiv ska i framtiden ISAD(G) och EAD standarden användas.

Inom arkivvärlden finns det ett fåtal standarder och det verkar som om ISAD(G) och EAD är livskraftiga. Bägge standarderna är förankrade både i USA och i Europa, och har en lång historia i föregångare. ISAD(G) beskriver en generell informationsstruktur för arkivredovisningar och EAD kan ses som en XML³ representation av strukturen i ISAD(G). Om TAM inte skulle använda sig av dessa standarder så skulle man vara tvungen att 'uppfinna' egna strukturer. Vilket inte kan rekommenderas. De planerade anpassningarna av Klara förteckningssystem, som TAM-Arkiv använder i dagsläget, kommer att innebära en förnyelse av TAM-Arkivs informationshantering och den kommer att följa dessa standarder.

11. Digitala signaturer på handlingsnivå ska direkt vid mottagningen ersättas av en "äkthetsstämpel".

För att slippa all vidare hantering av digitala signaturer så ska dessa tas bort så tidigt som möjligt. Digitala signaturer skapar problem på längre sikt eftersom certifikat ofta är tidsbegränsad, vidare är det vanligt att handlingar krypteras och signeras. I värsta fall kanske det inte är möjligt att dekryptera en

handling. Det är dock viktigt att medlemsförbunden och TAM-Arkiv kan garantera äktheten för en handling och här måste TAM-Arkiv kunna erbjuda medlemmarna råd om alternativ.

12. Arkivredovisning, flöden och leveranser ska automatiseras i så stor utsträckning som möjligt.

För att kunna reducera kostnaden för elektronisk arkivbildning och överföringar till TAM-Arkiv så måste processerna automatiseras i så hög grad som möjligt. Detta är möjligt om flödena är strukturerade och väldefinierade. Vidare måste format vara beständiga och metadata måste vara tillgänglig och sök- och läsbar.

TAM-Arkiv har påbörjat sitt arbete med stöd i digital arkivhantering, men för att mer effektivt erbjuda sina tjänster och få medlemmarna att förstå vad och varför de bör efterfråga desamma så måste TAM-Arkiv utveckla och precisera sitt tjänsteutbud. TAM-Arkiv har en spännande resa framför sig, en resa vars slut vi ännu inte kan se och tur är väl det.

Lars-Erik Hansen är sektionschef på Försäkringskassans inom Utvecklingsdivisionens enhet för produktionsprodukter där han bl.a. ansvarar för e-mottagning, skanning, ärendehanteringssystem (ÄHS), digitalt långtidsarkiv, fordringshanteringssystem, betalningssystem, uppföljningssystem med mera.

Han tillträder som ny chef för TAM-Arkiv den 21 augusti.

Noter

1. DTD, XML Schema eller annat språk för XML vokabulärer.
2. Det format som vi förespråkar är XML, PDF/A och rastergrafik.
3. Även SGML stöds.

Gunvor Larsson Utas

De kvinnliga lärarnas kamp under 1900-talet

Av Ingela Ösgård

1906 beslöt Sveriges riksdag att folkskollärarinnorna skulle ha lägre lön än sina manliga kollegor. Propositionen som föregick beslutet var den tändande gnistan för att bilda dåtidens feministiska kamporganisation: Sveriges folkskollärarinneförbund, SF. Det skedde vid påsktiden för exakt 100 år sedan.

I boken "Alla tiders folkskollärarinnor, pionjärer och förbund" har Gunvor Larsson Utas tillsammans med kollegan Viola Rohdin skildrat organisationen, de kvinnliga folkskollärarna och kampen för lika lön och lika villkor.

Idag är Gunvor Larsson Utas sedan länge pensionär och bosatt i Östersund. Men hon tar sig lätt till Stockholm för en intervju med TAM-arkiv. På Reimersholme bor hon i en liten övernattningslägenhet

som hennes pappa, folkskollärare och senare riksdagsman, skaffade redan på 1940-talet.

– Jag tror inte att några andra fackliga organisationer har givit ut så många böcker och skrifter om sin historia som lärarna, säger hon.

Främst förstås om Sveriges Allmänna Folkskolläraryörening, SAF, som bildades 1880. Där var också folkskollärarinnorna med, eftersom de hade samma utbildning och fick samma lön som männen.

Men också småskollärarinnornas historia har skildrats på 1980-talet och 1998 kom så boken om folkskollärarinnorna vars organisation existerade i mer än femtio år. Nu fattas bara Folkskolläraryörebundets historia.

I boken skildras en rad färgstarka lärarinnor också från tiden före SFs

bildande. Adèle Wetterlind från Jönköping ville redan på 1890-talet att alla kvinnor skulle bilda en lärarinneförening. Hon var också en pedagogisk pionjär i Jönköping där hon verkade.

– Människor var fattiga och skämdes för att de måste skicka barnen till skolan i trätofflor istället för riktiga skor. För att visa att det gick an att komma till skolan ändå gick Adèle själv i trätofflor när hon undervisade.

En annan kvinna som Gunvor Larsson Utas gärna vill lyfta fram är Elsa Eschelsson från Uppsala. Hon var docent i civilrätt och ordförande i Akademiskt bildade kvinnors förbund och gjorde tidigt inlägg i likalönsdebatten.

– Hon gav ut en skrift och vädjade till riksdagsmännen att inte stödja propositionen om olika lön. Hon ansåg istället att skiljelinjen skulle gå mellan huruvida läraren var gift eller ogift.

Att kvinnorna överhuvudtaget fick rätt att undervisa i folkskolan var Lars Johan Hiertas förtjänst, mannen som grundade Aftonbladet. Det var ogifta kvinnor han hade i tankarna när han skrev sin motion i riksdagen 1856 om "att fruntimmer som visa sig äga därtill erforderlig insikt och vitsord om gott uppförande må, då särskilda hinder ej möta, företrädelsevis komma i åtanke till bestridande av undervisningen i folkskolorna."

– Baktanken var nog också att kvinnorna skulle bli en billig arbetskraft. Han ansåg att folkskollärarna var en låglönegrupp där männen hade svårt att försörja sin familj på lönen.

En av SAFs förgrundsgestalter var Fridtjuv Berg. Han var också liberal riksdagsman, ecklesiastikminister och känd för sin kamp för en gemensam sexårig bottenskola för alla grupper och klasser. Men vad gäller hans ställningstagande i likalönsfrågan åker glorian på sned. Han stod bakom propositionen om olika lön för kvinnor och män och yttrade sig i kammardebatten:

”Lärare och lärarinnor presterar måhända lika mycket arbete och säkerligen lika värdefullt arbete, men de presterar helt visst inte samma slags arbete.”

– Redan i det gamla SAF hade gubbarna börjat mullra om olika lön. Han utsattes säkert för starka påtryckningar av sina kollegor, eftersom folkskollärarna som kår var väldigt skjutna åt sidan i förhållande till den akademiska världen.

Det nystartade SF hade svårt att rekrytera medlemmar. Men så var det också en medveten taktik att inte ta någon hård dust med SAF, menar Gunvor Larsson Utas.

– SF var snarare angelägna om att kvinnorna skulle vara kvar i SAF samtidigt som de gick med i kamporganisationen SF för likalön. Det var viktigt att ha en fot med i SAF för att kunna få mer att säga till om.

Men det innebar samtidigt att kvinnorna var splittrade. I SAF var det snarare småskollärarynnorna som drog det längsta strået.

– Även folkskollärarynnorna måste medge att småskollärarynnorna hade det sämst. Men det var också så att männen var mindre njugga mot dem och flera var dessutom gifta med småskollärarynnor.

I SFs tidning Lärarinneförbundet konstaterades att vid SAFs ombudsmöte 1916 var bara 20 av de 300 ombuden kvinnor, trots att kvinnorna utgjorde mer än en tredjedel av medlemskåren.

Men det var inte bara i lönefrågan som folkskollärarynnorna fick föra en hård kamp. I boken finns gott om exempel på det motstånd

Deltagare i SF:s första fackliga veckokurs på TCO-skolan Bergendal 1953. Gunvor Larsson-Utas sitter längst ner t.v. på bilden. Foto TAM-Arkiv

Förbundsstyrelsen och funktionärer samlade på TCO:s kursgård Gällöfsta för sitt sista sammanträde den 15 juni 1963. Fr. v. Astrid Sjögren, Elsa Gustafsson, Märta Bååw, Gudrun Malmer, Dagmar Ranmark, Gunvor Larsson-Utas, Ingegerd Gustafsson, Elsa Lundberg, Ingrid Lunde, Cecilia Nettelbrandt och Ingrid Albinsson. Foto TAM-Arkiv

de mötte i dåtidens patriarkala samhälle.

När kvinnorna hade bildat sin egen organisation bildade männen Sveriges Folkskollärarynnoförbund, SFF och hävdade bland annat att kvinnorna inte kunde ha så krävande och betungande tjänster som männen. I praktiken innebar det att de ansåg att kvinnorna bara skulle undervisa i årskurserna 3 och 4 samt i flickklasserna.

Med alla medel försökte också inflytelserika män och myndigheter att hålla kvinnorna borta från yrkesliv och karriär.

Enligt en undersökning av Kungliga Skolöverstyrelsen, SÖ, hade kvinnorna högre sjukfrånvaro än männen. Men när riksdagens kvinnor begärde in detaljer från SÖs undersökning visade det sig att frånvarostatistiken också innefattade ledighet för havandeskap.

Det var också SÖ som argumen-

Vice ordförande Viola Rohdin avtackar den avgående ombudsmannen Dagny Mossvald på kongressen 1959. Foto TAM-Arkiv

terade mot att kvinnor skulle få bli folkskoleinspektörer, bland annat med motiveringen att granskning av ritningar på skolhus inte passar kvinnans begåvning.

Länge fanns också hotet mot gifta folkskollärarynnor att de kunde förlora sin anställning. För småskollärarynnorna fanns redan en förordning från 1905 som innebar att de måste sluta arbeta om de gifte sig.

Under depressionen på 30-talet förespråkade många män i riksdagen att alla gifta kvinnor i statlig tjänst skulle sluta arbeta. Så sent som 1941 skickade elevkårerna vid de manliga folkskoleseminarierna en skrivelse till SAF och SFF och ville ha en utredning om dubbelanställningarna, det vill säga de fall när lärarinnor var gifta med män som var lärare. Tanken var att få bort dem från arbetsmarknaden och göra det enklare för yngre icke ordinarie lärare att få anställning.

Också det faktum att en folkskollärarynna var ogift kunde vändas emot henne. I ett tillsättningsärende på 40-talet fick den manliga läraren tjänsten, trots att kvinnan var mer meriterad. Skolstyrelsen motiverade beslutet med att ”en manlig lärare, gift med barn, tack vare faderskänslan hade större möjligheter att handha blandklass än en ogift kvinna.”

De manliga folkskollärarynnornas an-

Gunvor som Stiftelsen SAFs ordförande på 1980-talet, vid Fridtjuv Bergs skrivbord i föreningens dåvarande lokaler på Kungsholmsstrand. Foto TAM-Arkiv

grepp på de kvinnliga kollegorna var ofta hätska. En viktig förklaring till det var att männen och kvinnorna hade olika social bakgrund; det fanns klasskillnader. Folkskollärarinnorna var ofta stadsflickor från mer välsituerade hem medan männen var bondsöner eller hade arbetarbakgrund.

Gunvor Larsson Utas' egen pappa är exempel på det.

– Han arbetade på brädgården i Holmsund och det var basen som upptäckte att pappa hade läshuvud. Av honom fick min pappa låna pengar så att han kunde studera till folkskollärare.

Först 1937 kom en proposition om "lönereglering med likalönsprincip". Förslaget innebar att kvinnorna inom loppet av fem och ett halvt år skulle flyttas upp i nivå med männen. Men den högsta löneklassen skulle fortfarande vara förbehållen männen.

De manliga folkskollärarna reagerade med en hänsynslös agitation mot likalönsprincipen och mot folkskollärarinnorna. Också folkskollärarhustrurna ställde upp på sina mäns sida och uppvaktade riksdagen med en skrivelse om att en lön som räckte för en ensamförsörjande folkskollärarinna var otillräcklig för en lärare med familj.

Det blev många turer och omröstningar i riksdagens båda kamrar innan förslaget slutligen gick igenom.

Tio år efter beslutet om likalön ombildades SAF till Federationen Sveriges allmänna folkskollärför-

ening, där SF och SFF ingick. Samma år fick också folkskollärarinnorna det sista lönetillägget.

– Men det återstod fortfarande flera frågor som krävde kvinnokamp, understryker Gunvor Larsson Utas.

– Lärartjänsterna kunde annonseras för manliga eller kvinnliga sökande, de icke ordinarie folkskollärarinnorna hade osäkra anställningar, männen kvoterades in till seminarierna trots sämre meriter och kvinnorna hade svårt att få befordringar.

Kring allt detta debatterade kvinnorna i sin egen tidning som 1945 bytte namn från Lärarinneförbundet till Sveriges Folkskollärarinnors tidning. Och männen gick ofta till hårda angrepp i Folkskollärarnas Tidning.

Från 50-talet var Gunvor Larsson Utas själv med i SF och drev frågorna. 1957 var enighet mellan SF och SFF så pass stor att Federationen SAF kunde starta en gemensam tidning; "Lärartidningen, Organ för Sveriges Folkskollärförbund och Sveriges Folkskollärförbundet".

Men varför tog det sedan ytterligare sex år innan organisationerna 1963 gick ihop i Sveriges Lärarförbund?

– Vi var ju fortfarande osäkra, det fanns mycket som inte var riktigt bra. Ofta i sådana här sammanhang handlar det också om personkemin, förklarar hon.

1944 hade TCO bildats och en representant från SF satt med i styrelsen för TCO:s statstjänstemannasektion. En viktig förklaring till att sammanslagningen dröjde var att SF förlorade den styrelseplatsen 1959.

– Valberedningen ansåg att det kunde räcka med att folkskollärarna hade en representant i styrelsen. Det innebar att vår representant Dagny Mossvald fick gå. Det skapade så pass mycket ilska att vi till och med gjorde förfrågningar om vi kunde få gå med i SACO, akade-

mikernas organisation. Men några vidare beslut fattades inte.

På SFs kongress samma år fanns en motion om att utreda ett samgående med SFF.

Men den motionen avslogs. Gunvor Larsson Utas tror att sammanslagningen kommit tidigare om folkskollärarinnornas representation i TCO-S hade skötts på ett bättre sätt.

– SF fick ändå in en suppleant med närvaro- och yttranderätt i statstjänstemannasektionens styrelse. Så vi var med i racet även om vi inte var på vinnande häst.

Vid kongressen 1963 när organisationerna gick samman drev SF hårt att Gunvor Larsson Utas skulle bli ordförande i det nya Sveriges Lärarförbund. Men folkskollärarnas villkor för sammanslagningen var att kongressen valde deras kandidat, Martin Widén. Han var också riksdagsman och hade tidigare arbetat som tillsynslärare på samma skola som Gunvor i Östersund.

– För att rädda situationen fick jag själv gå upp i talarstolen och deklarerat att jag inte stod till förfogande.

I det humoristiska inlägget gjorde hon i hastigheten en felsägning och förklarade att det säkert skulle gå bra med Martin Widén som ordförande eftersom han stått under hennes vingars skugga.

– Jag menade ju tvärtom, men den felsägningen lättade upp stämningen betydligt.

Gunvor Larsson Utas blev istället vice ordförande i SL. Hon blev dessutom ordförande först i federationen och senare i Stiftelsen SAF.

I 21 år, fram till 1988, höll hon Stiftelsen SAFs fana högt och räddade efter många turer stiftelsens tillgångar till eftervärlden. Pengarna hade annars Hans Hellers, SLs ordförande från 1967, gärna plockat in i lärarnas konfliktfond.

Men det är en annan historia.

Kön, lön och karriär

Sjuksköterskeyrkets omvandling under 1900-talet

Av Sune Dufwa

Avhandlingen med ovanstående titel behandlar mäns inträde i ett kvinnodominerat yrke från mitten av 1950-talet, ty det är först 1953 som den förste mannen utexamineras från S:t Eriks sjuksköterskeskola i Stockholm. En kort historisk tillbakablick ges dessförinnan av sjuksköterskeyrkets tillkomst och utveckling för att belysa yrkets starkt kvinnliga prägel. Sjuksköterskeyrket är i närmare hundra år kliniskt rent från män. Feministisk yrkeslivsforskning fokuserar ofta på att analysera kvinnors inträde på manliga arbetsplatser. Denna avhandling tar sin utgångspunkt i denna tradition men analyserar istället män som "brytare" och dessa blir förhoppningsvis till en del, som Marie Nordberg så lysande uttryckt det, jämställdhetens spjutspetsar.¹

I ett tematiskt upplagt arbete försöker jag finna ut hur relationerna mellan kvinnor och män formas och förändras i och med att män kommer att arbeta inom sjuksköterskeyrket. Det första temat behandlar hur SSF (Svensk Sjuksköterskeförening) och sjuksköterskeskolorna ställer sig till förslaget att män tillåts utbilda sig till sjuksköterskor. SSF:s arbete i *1946 års kommitté för sjuksköterskeutbildningen* skärskådas, rörande attityder och förhållningssätt i relation till manliga sjuksköterskor, men också organisationens interna ställningstaganden i styrelsemöten och liknande fora. De remissvar som avges i samband med kommittéarbetet analyseras också och då speciellt sjuksköterskeskolornas inställning till att utbilda män men också andra

organisationer, närstående sjukvården, får ge sin syn på manliga sjuksköterskor. Det källmaterial som används här är främst hämtat från Riksarkivet och TAM.

Det andra temat berör namnproblematiken inom sjuksköterskekåren. Hur skall en manlig sjuksköterska tituleras? Sjuksköterska och syster eller sjukskötare och bror eller... Analysen baseras på artiklar och debattinlägg från sjuksköterskornas husorgan TfSs (Tidskrift för Sveriges sjuksköterskor) och Vårdfacket. Tre tidsperioder utkristalliseras då debatten är speciellt intensiv, mitten på 1960-talet, mitten på 1970-talet samt början av 2000-talet. Problemet med titelfrågan är som vi skall se starkt knuten till en starkt framväxande feminism inom det svenska samhällets alla delar. Namnfrågan är fortfarande olöst.

Från att ha varit ett yrke som betraktats som ett kall, med mycket låg ersättning och belöning i "himmelen", har sjuksköterskeyrket utvecklats till ett lönearbete vilket som helst. Under största delen av 1900-talet har dock yrket stämplat som ett reproduktivt kvinnodominerat låglönearbete. 1986 införs ett nytt lönesystem för sjuksköterskor, med inriktning på ett successivt ökande av en individuell lönesättning, vilket bl.a. förväntas höja lönerna. Det tredje temat fokuserar på löneutvecklingen för sjuksköterskor på fyra kliniker på UMAS (Universitetssjukhuset Malmö Allmänna Sjukhus) under 1990-talet. Löneutvecklingen jämförs mellan olika yrkesgrupper men också ur

ett genusperspektiv. Underlaget bygger på lönelistor från sjukhusets lönekontor.

Det sista temat behandlar karriärmöjligheter inom sjuksköterskeyrket och försöker urskilja skillnader mellan manliga och kvinnliga strategier i interna yrkesval. De karriärvägar som speciellt fokuseras är den administrativa, den pedagogiska samt möjligheten till en facklig karriär. En liten lokal undersökning visar även på omfattningen av andelen manliga skötare som utbildar sig till sjuksköterskor. Lokalt görs även en undersökning av facklig styrelsrepresentationen på sektionsnivå ur ett genusperspektiv.

Då avhandlingen är en analys av ett yrke, kommer begreppet arbete att stå i förgrunden. Jag tar de teoretiska utgångspunkterna från 1970-talets feministiska diskussion där kvinnors arbete får sitt genombrott. Undersökningen vilar i en historiematerialistisk idétradition och främst på Engels diskussion om de binära begreppen produktion och reproduktion. Jag menar att sjuksköterskeyrket kan inordnas i den reproduktiva sfären och anser också att denna bör vara överordnad den produktiva sfären.

Noter

1. Marie Nordbergs avhandling har titeln *Jämställdhetens spjutspets? Manliga arbetstagare i kvinnoyrken, jämställdhet, maskulinitet, femininitet och heteronormativitet*. Nordberg problematiserar föreställningen om att manliga brytare är förebilder för andra män och mera jämställdhetsinriktade, bl.a. visar hon på att könsordningen snarare befästs än undermineras.

De flesta yrken i den reproduktiva sektorn är kvinnoyrken. Om den reproduktiva sfärens status skall förändras måste kvinnolönerna förbättras och en bieffekt blir kanske att flera män söker sig till denna sektor med ökad jämställdhet och en mindre segregerad arbetsmarknad som resultat. I förlängningen, med en starkt reproduktiv sfär, kanske människan också kan få mer plats och ges "rätt till maktighet".² Då den arena männen kommer att beträda domineras av kvinnor måste även kvinnors situation belysas. Ansatsen blir därför också att lyfta fram kvinnors verklighet och att visa att denna verklighet ej är könsneutral. Det faktum att kvinnor utsätts för samhälleligt förtryck samt att deras historia osynliggjordes gör att feminismens utveckling och ständiga förstärkning presenteras samt kommer att utgöra den vagga avhandlingen implicit vilar. Den intensiva feministiska forskningen driver fram en självkritisk manlighetsforskning där en av pionjärerna är Robert W. Connell. Det intressanta med Connells forskning är att han utvidgar förståelsen för patriarkatets dominans. Avhandlingen relaterar främst till två begrepp myntade av Connell, *hegemonisk maskulinitet och emphasized femininity*. Den hegemoniska maskuliniteten är enligt Connell den främsta positionen i ett genusystem till vilken feminina och maskulina förhållningssätt måste relateras. Den hegemoniska maskuliniteten är ingen fast och oföränderlig position utan förändras över historisk tid och är det manlighetsideal som vid en viss tid befinns bäst lämpad för att fastställa och legitimeras manlig överhöghet. *Emphasized femininity* omfattar den del av kvinnorna som underordnar sig männen och blir medlöpare till den hegemoniska maskuliniteten. Detta är kortfattat några av de teoretiska grundvalar som avhandlingen vilar sig mot.

När kommittén för sjuksköter-

skutbildningen samlas den 15 januari 1946 för att starta upp sitt arbete ingår två sjuksköterskor i gruppen. Det står också tidigt klart att ett flertal sjuksköterskor kommer att inkallas som experthjälp. SSF försöker direkt sätta agendan genom att tillsända kommittén ett digert yttrande om vilka frågor som bör diskuteras, dock ingår ej frågan om manliga sjuksköterskor. I maj ställs dock föreningen inför faktum då ordföranden i kommittén Axel Höjer offentligt meddelar att något avkall ej kommer att göras när det gäller frågan om utbildning av manliga sjuksköterskor. Efter detta uttalande intar SSF en i det närmaste total tystnad i frågan under flera år framöver. I detta tematiska avsnitt gör jag ett försök att tolka SSF:s tystnad. Föreningen har tre handlingsalternativ, motarbeta, arbeta för en manlig integrering eller inta en *laissez-faire* attityd i utbildningen av män till sjuksköterskor. Föreningen väljer som vi ser det sistnämnda alternativet och tystnad. Det som avhåller SSF från det första alternativet är förmodligen det kompakta motstånd som man möter i såväl kommittéarbetet som i en omfattande opinion effektuerad genom många remissvar, i vilka tunga organisationer inom sjukvårdssektorn förordar manliga sjuksköterskor. Då det finns en splittring i frågan mellan SSF och flera medlemsorganisationer skulle ett självsvådigt drivande av en könsblockad från styrelsens sida allvarligt kunna skada föreningen. Det andra alternativet stöpar på att det inom styrelsen finns ett uttalat motstånd mot manlig sjukvårdspersonal. Den oro som finns inom SSF kan exempelvis grunda sig på föreställningen att män vid denna tid anses som bättre löneförhandlare än kvinnor och om män röstades fram i fackliga positioner skulle lönerna drivas upp men också på bekostnad av att en sedan gammalt dominerad förening skulle kunna få manligt styre.

Motståndet blir tystnaden grundad i föreställningen att män inte lämpar sig inom sjukvården och att de inte kommer att intressera sig för yrket. Tystnaden kan också vara ett uttryck för apati och att många sjuksköterskor känner sig kränkta för att statsmakterna släpper in män i ett kvinnligt skapat och passande yrke. Tystnaden kan kanske bero på att styrkeförhållandena är sådana att ett handlingsalternativ bedöms som utsiktslöst och att en teoretisk omprövning i frågan är nödvändig så småningom. Det finns naturligtvis utrymme för flera tolkningar.

I mitten av 1960-talet, när manliga sjuksköterskor börjar göra karriär inom yrket, kommer den första stora debatten om titelfrågan. SSF får hjälp utifrån av en språkexpert som reder ut frågan rent språkligt och han kommer också med förslag om vad som skulle kunna vara en lämplig titel. Fantasisfulla benämningar som *medicinom och medicinalassistent* förkastas. De alternativ språkforskaren ger är att under en övergångsperiod använda sjuksköterska/sjukskötare för att så småningom övergå till sjukskötare. *Sjukvårdsassistent* är också en tänkbar titel men *sjukskötare* är att föredra. Förslaget om en successiv övergång till sjuksköterska väcker inga större protester från de många kvinnliga sjuksköterskorna. Fortsättningsvis kommer dock sjuksköterska att vara den vanliga titeln för såväl kvinnor som

Noter

2. Ingrid Millbourns avhandling *Rätt till maktighet. Om den svenska socialdemokratiens lärprocess 1885 - 1902*. Millbourn belyser en av socialdemokratiens tidiga visioner om hur industrialismens positiva resultat skulle kunna komma arbetarna till del, som "rätt till maktighet", vilket bl.a. innefattade förkortade arbetstider men också att människan skulle kunna "utveckla sin intelligens och höja sig över vardagslivets enformighet" (s. 230). Ideal som kanske är värda att återigen lyfta fram i dagens stressade samhälle.

män inom yrket. Sjuksköterska/sjukskötare återfinns främst inom byråkratiskt producerade alster. Om statsmakterna beslutat blanda sig i titelfrågan och förordat sjukskötare har förmodligen fältet legat öppet för en förändring – en spekulatio-
n som grundar sig på tidens hegemoniska maskulinitet och en andra vågens feminism i sin linda som försvårar kvinnofrågors favoriserande.

Frågan blir återigen aktuell, i mitten av 1970-talet, då AMS (Arbetsmarknadsstyrelsen) kräver att SSF skall lägga ett förslag om en yrkesneutral titel. Attraktionen för ett totalt skifte av yrkestiteln finns fortfarande kvar, då förslag som *somonom* och *psykonom* dyker upp. Svaret från föreningen är dock tydligt, den ämnar hålla fast vid den dubbla benämningen leg. sjuksköterska/leg. sjukskötare men säger också att i framtiden kan man tänka sig att endast använda leg. sjuksköterska. I en tid då feministiska idéer börjar få fotfäste i samhället ser vi att så också sker inom sjuksköterskekåren. En medvetenhet verkar ha smugit sig in att leg. sjuksköterska kanske är den bästa benämningen för en yrkesgrupp som 1975 består av 42 508 yrkesverksamma sjuksköterskor, varav 41 208 är kvinnor och 1 300 män.

2001 vill socialministern bryta hierarkierna inom sjukvården genom att införa nya titlar för sjuksköterskorna. Nu råder dock ingen tvekan från Vårdförbundets sida. Det finns ingen anledning att byta yrkestitel från sjuksköterska till något annat då detta på intet sätt skulle bryta några hierarkier. Sjuksköterskans historia är under långa tider en historia om kvinnor. I dagens samhällsklimat och med en stark kvinnlig medvetenhet om de kopplingar som titeln har för identitetsskapandet och bevarandet av en yrkesidentitet kommer förmodligen sjuksköterska att vara den benämning som lever vidare så länge kvinnorna har dominans inom yrket.

Kön, lön och karriär.

Sjuksköterskeyrkets omvandling under 1900-talet.

Sune G Dufwa

VÄXJÖ UNIVERSITY PRESS

De riktigt stora lönelysten har sjuksköterskekåren kunnat inkassera först efter 1995 och detta förmodligen till stor del beroende på den strukturomvandling som påbörjats och pågår inom svensk hälso- och sjukvård. Men det måste också påtalas att den envetna professionaliseringsprocess som har pågått inom sjuksköterskekåren med en mycket stark betoning på utbildningsfrågor nu börjar ge utdelning. Detsamma gäller den exklusivitet som yrket har uppnått genom sjuksköterskelegitimationen. Om viktigen av utbildning har betonats tidigare så är det ingenting mot vad den kommer att betyda i framtiden, då sjuksköterskorna, nu i den

nya högskoleutbildningen, har ett smörgåsbord att välja ur. Det gäller för den enskilda sjuksköterskan att välja rätt för att få maximal pen-
när utdelning. Många av de grupper som sjuksköterskorna jämfört sina löner med över tiden har kåren lämnat bakom sig och vi har också sett att lönegapet gentemot läkarna krympt. Sjuksköterskornas gamla lönesystem, som verkade på en arbetsmarknad präglad uti den svenska modellen, ger ett betydligt mindre utrymme för extrema lönelyst i förhållande till andra yrkesgrupper, då det från centralt håll noggrant bevakades att de inbördes relationerna upprätthölls. Svårigheterna för grupper inom hälso- och

sjukvård underlättades inte av att exportindustrin sågs som löneledande. Den manlige metallarbetaren inom exportindustrin var navet det mesta snurrade kring för de stora löntagargrupperna. Under dylika förutsättningar är det inte konstigt att sjuksköterskornas gamla lönesystem kan karakteriseras som ett misslyckande. Trots en i det närmaste ständigt på sjuksköterskor lyckades det inte de fackliga företrädarna att uppnå de stolta målsättningar som förbundet sätter upp i många lönerörelser. Att staten har så gott som monopol på hälso- och sjukvård i Sverige under denna tid underlättar naturligtvis inte lönerörelserna. I och med att ett nytt lönesystem infördes 1986 knyts stora förväntningar till lönemässiga förbättringar. Jag konstaterar dock att medlemmarna pendlar mellan hopp och förtvivlan inför det nya. Hoppet står till att det nya lönesystemet skall ge ordentliga löneflytt medan förtvivlan uttalar över de orättvisor som anses inbyggda i systemet. Det senare är ofta riktat mot subjektiva kriterier för bedömning av lönesättningen men också att skillnader skall uppstå mellan könen i lönehänseende.

De svar en lokal undersökning kan ge är begränsade men kan ändå ge en fingervisning om vilken riktning det nya lönesystemet är på väg att ta. Det första vi kan konstatera är att det i huvudsak är kvinnor som gör en administrativ karriär på de fyra klinikerna. Det är egentligen bara på den psykiatriska kliniken som män finns i någon större omfattning inom de ledande skikten. Det är också två kvinnliga sjuksköterskor som når de höga administrativa posterna som enhetschefer. Då löneutvecklingen också följer den hierarkiska uppbyggnaden, med bäst löneutveckling i toppen och sämst i botten, kan vi slå fast att sammantaget de fyra klinikerna är det kvinnorna som är vinnare. De flesta männen på de fyra klinikerna är verksamma som

obefordrade sjuksköterskor. Om vi däremot ser på specifika yrkesområden inom respektive klinik blir löneförhållandena mellan könen något mer komplicerade. Inom de yrkesområden där män konkurrerar med kvinnor kan vi se att medellönerna för männen de flesta mätåren ligger över kvinnornas. Ett utmärkande undantag är anestesikliniken där de obefordrade kvinnliga sjuksköterskorna hävdar sig gott fram till 1999, då männens medellön är högre än kvinnornas. Det finns således en svag tendens till att i de områden där männen engagerar sig har de något bättre lönenivå än kvinnorna. Denna tendens är som vi kan se svag men jämför vi den med löneläget 1986, då kvinnornas löneläge ansågs något bättre än männens, finns det anledning att hissa en varningsflagga. Den tredje karriären, dvs. att stanna kvar i avdelningsarbetet som obefordrad sjuksköterska, verkar således vara den väg som männen väljer på dessa fyra kliniker. Det är kanske så, som en av mina informanter uttrycker det, att männen erbjuds bättre löner för att stanna kvar i den patientnära verksamheten. Lönedifferenserna ökar mellan de olika grupperna över åren men också inom de flesta yrkesområden. I detta ligger en fara. Om lönemässigt missgynnade grupper av sjuksköterskor undervärderas kommer den sociala jämlikheten att rubbas, då dessa t.ex. ser sina möjligheter till avancemang och god löneutveckling motarbetade. Så länge löneutvecklingen är god gentemot andra grupper i samhället kan ett lönesystem motiveras, men skulle uppfattningen däremot bli sådan att de lönemässiga orättvisorna inom kollektivet upplevs som ett problem skapas spänningar som kan påverka såväl arbetsklimat som effektivitet. Vi har också sett att lönenivåerna skiljer sig mellan de olika klinikerna. Anestesikliniken har t.ex. en högre lönenivå än övriga kliniker. Om lönerna utvecklas

mera positivt på vissa kliniker finns det även här en risk att legitimiteten urholkas, men även att ett australiensiskt syndrom skulle kunna äga rum, dvs. att många män kommer att söka sig till områden med högre lön och hög status.

Sammanfattar vi så sjuksköterskornas strategiska ställning inom lönebildningens sfär, kan vi konstatera att framtidsutsikterna verkar mycket goda. Så länge det finns en brist på sjuksköterskor, en brist som inte kan fyllas med någon annan grupp än legitimerade sjuksköterskor, undantaget läkare. Men då läkarkåren befinner sig i samma bristsituation som sjuksköterskorna är denna möjlighet utesluten. Om sjuksköterskorna väljer att arbeta för bemanningsföretag och andra privata alternativ kommer bristen inom den offentliga vården att öka, vilket i sin tur kommer att pressa upp lönerna såväl som kostnaderna för de offentliga arbetsgivarna. Om så de offentliga arbetsgivarna försöker locka nyutbildade sjuksköterskor med höga ingångslöner, för att försöka trygga verksamhetens bevarande, kan de sjuksköterskor som tryggar verksamhetens bevarande protestera, då de tjänar mindre eller lika mycket som de nya sjuksköterskor de nu skall lära upp, vilket i flera fall har lett till att de välutbildade sjuksköterskorna hotat med uppsägning om inte deras löner lyfts över de nyutexaminerades. Argumenten att ge sjuksköterskorna högre löner har blivit fler än tidigare.

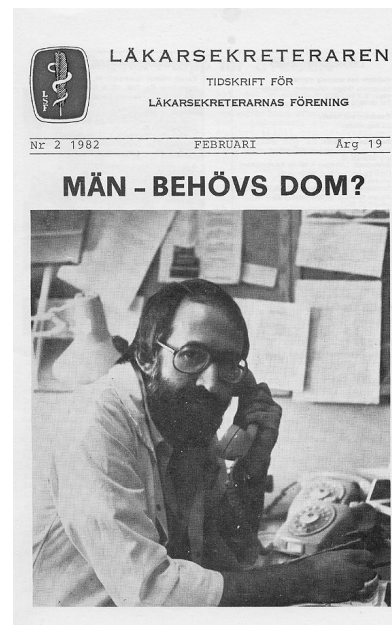
Under 1960-talet utövar både den pedagogiska och administrativa karriärvägen en lockelse på manliga sjuksköterskor och de båda yrkesområdena får under detta decennium ett flertal manliga sökanden. De relativa talen för antalet manliga lärare och administratörer ligger högt och kommer så att förbli över tiden när det gäller den administrativa sidan. Det pedagogiska området får däremot se ett sjunkande intresse bland de

manliga sjuksköterskorna. Den lokala undersökningens resultat uppvisar dock ett mycket avvikande resultat gentemot riksgenomsnittet när det gäller mäns administrativa karriärer. I början av 1990-talet hävdar sig de manliga sjuksköterskorna relativt bra på de administrativa posterna. Så är t.ex. tre män av totalt tretton klinikföreståndare 1993, dvs. 23 %, vilket är högre än ett redovisat riksgenomsnittet på 14,1 %. Vi kan dock se att det är tack vare psykiatriska kliniken och medicinkliniken dessa siffror upprätthålls, då såväl anestesikliniken som den psykogeriatriska kliniken är kliniskt rena från män på dessa poster. Andra halvan av 1900-talet, när klinikföreståndartjänsterna är avvecklade, finns det endast kvinnor på de höga administrativa posterna som vårdenhetschefer. Det är främst det första steget i ett vertikalt avancemang (avdelningsföreståndare) som vi kan se de manliga sjuksköterskorna engagerade i en något större omfattning, men också då är det den psykiatriska kliniken som håller siffrorna uppe (faktiska tal). Ser vi till de faktiska talen så kan vi konstatera att den lokala undersökningen visar att de fyra klinikerna inte utgör något eldorado för manliga karriärer utan snarare tvärtom, det är kvinnorna som tar plats.

Jag menar att i den "hegemoniska maskulinitet" – för att citera Connell – som är rådande under 1960-talet med en föreställning om att fackligt arbete är en manlig aktivitet, underlättar de manliga sjuksköterskornas fackliga engagemang. Många kvinnor inom kåren intar en "emphasized femininity"-ståndpunkt, när de menar att män är bättre lämpade för fackligt arbete än kvinnor. Den tidigare ståndpunkten som fanns hos SSF:s ledande kvinnor, att män minsann inte är bättre än kvinnor när det gäller fackligt arbete, verkar ha fått ge vika. Det fackliga intresset bland de manliga sjuksköterskorna är

uppenbart och som vi sett uppnås också exceptionella framgångar på alla nivåer framigenom. Det bör dock påpekas att ordföranden inom SSF, SHSTF och Vårdförbundet alltid varit en kvinna. Det är främst ombudsmannakarriären som har hägrat för männen och vi kan ju också se att männen är framgångsrika i att erövra dessa poster. Men trots sin ringa numerär inom sjuksköterskekåren ockuperas även förtroendeposterna under långa tider av män. Från 1960-talet fram till början av 1990-talet bygger män upp en stark ställning inom fackföreningen och får rimligtvis även ett stort inflytande. Den amerikanska ekonomen Heidi Hartmanns tes, att män dominerar kvinnor genom kontroll av fackföreningar, verkar vara på väg att uppfyllas även i ett förbund med kvinnlig dominans, när något händer. Ett trendbrott kan skönjas i början av 1990-talet, då männen börjar försvinna från förtroendeposterna, då främst på regional och lokal nivå. Orsakerna till det senare kan härledas till ett generellt avtagande intresse bland medlemmarna samt en starkt framväxande feminism som insett det orimliga i den höga manliga representationen. En manlig styrelsemedlem ger uttryck för det senare i en av mina intervjuer, där han menar att när jämställdhetsprogram infördes fokuserades frågan om könsfördelningen på förtroendeposter. Det nya lönesystemets införande, med löneförhandlingar på lokal nivå, gör också att kvinnornas inflytande ökar.

Idag finns ett överskott på sjuksköterskor på arbetsmarknaden och Socialstyrelsen pekar på att detta överskott kommer att öka ytterligare om utbildningen bibehålls på dagens nivå. Ett överskott som eventuellt kan komma att få en bromsande effekt på löneutvecklingen.

Spännande arkivleverans

Under våren 2006 har bland annat Läkarsekreterarnas arkiv levererats till TAM-Arkiv. Arkivet är betydande och torde ha stort forskningsvärde.

Läkarsekreteraryrket är ett typiskt kvinnoyrke, vilket illustreras av omslaget till detta nummer av Läkarsekreteraren. Den ironiska innebörden är att män behövs i yrket för att få upp lönerna. "Både sjuksköterskor och förskollärare har gjort ordentliga klipp i och med mannens intåg i deras liv - yrkesliv alltså." Så skriver man i ledaren i Läkarsekreteraren.

Björn Holmberg
arkivarie

Nya böcker

Anders Johnson

LM-staden Folkhem i förort

Stockholmia Förlag, Stockholm 2006.

Detta praktverk har skapats i samarbete mellan Centrum För Näringslivshistoria och Riksantikvarieämbetet. Författaren, Anders Johnson, har på ett utmärkt sätt belyst hur ett brukliknande samhälle växte upp i storstadsmiljön. Bl.a. har arkivet från SIF-klubben, förvarad på TAM-Arkiv, använts i forskningen.

Anita Kratz m.fl.

Spaning med varning Från maktlöshet till hopp för välfärden

Premiss förlag, Stockholm 2006.

Skriften är ett debattinlägg från Akademikerförbundet SSR. I artiklar och intervjuer skildras ett Sverige som går itu.

Tomas Lundenmark

En särskild historia Berättelsen om SSR

Akademikerförbundet SSR, Borås 2003.

Detta är berättelsen om fackförbundet SSRs bildande och uppväxt. Boken kom ut då SSR fyllde 45 år och fick sin 45 000:e medlem.

Sverker Hyltén-Cavallius (red)

Vi fick lära oss vänta till sist och andra berättelser -Handelsmedlemmar om 1900-talets andra hälft.

Handelsanställdas förbund & Arbetets museum, Stockholm 2006.

Handelsanställdas Förbund & Arbetets Museum har, med anledning av Handels 100-årsjubileum utgivit denna minnesinsamling. Den kom till genom ett uppdrag "Handelsmedlem. Skriv om ditt liv och arbete!"

Två jubileumsskrifter har inkommit med arkivleveranser.

Svenska Danspedagogförbundet 1939-1989. En Informations & Jubileumsskrift.

Birgitta Böhm m.fl.
Stockholm 1990

Meddelanden från Svenska Prästförbundet nr 3 1964.

Meddelanden gav ut ett jubileumsnummer med anledning av Prästförbundets 10-årsjubileum. Tidskriftens redaktör var Lennart Hauschildt.

Hushållsvetarna jubilerar

En viktig del av forskningen på TAM-Arkiv handlar om medlemmarnas historia. I anslutning till jubiléer studeras och forskas det. Detta är givetvis ett sätt att uppmärksamma olika yrkesgruppers historia och att samtidigt stärka gruppens identitet.

I år fyllde föregångaren till Ämnesrådet Hushållsvetenskap inom Lärarförbundet, Svenska Skolkökslärarinnornas Förening, 100 år. Samtidigt fyller tidningen Hushållsvetarens föregångare, Skolkökslärarinnornas Tidning, 90 år.

Detta har uppmärksammats med ett utomordentligt ambitiöst temanummer av tidningen Hushållsvetaren. Tidningens redaktör, Mats Klockljug, har studerat protokoll, tidskrifter och historiker ur

TEMA: Lite på distans NR 2 mars 2006

Hushållsvetaren

SKOLKÖKSLÄRARINNORNAS TIDNING

Nr 1
Den 23. sept. 1916

REDAKTÖR: INGRID v. ZWEIFBERGK

PRENUMERATIONSPRIS: Kr. 1,50 pr Nr.

GLAS, PORSLIN
KRISTALL

Fullständiga Köksuppsättningar
Å/6 JULIUS SLOÖR Rika, 8516
Årströget 11 STOCKHOLM

Lördagar **STUVAR**

Ligners Stuvauddelning
7 Sahlgrenska 7
Hög & Hög, Stockholm

DR 100
* 90 år *

BOKEN

Wahlman Hähnel & Co
Bokhandel
STOCKHOLM

BOLINDER'S
KÖTTVARVAR

Tidning för hem- och konsumentkunskap

Hushållslärarnas arkiv. Man berättar om insatser av olika pionjärer som Ingrid v. Zweigbergk, Anna Hierta-Retzius och Kerstin Hesselgren. Hem- och konsumentkunskapslärarnas yrkesbakgrund i fattigsverige belyses. 1881 infördes ämnet "huslig ekonomi" i en privat skola i Stockholm. 25 år senare hade man kommit så långt att skolkökslärarinneämnet var så etablerat att den första fackliga organisationen kunde bildas.

Vi på TAM-Arkiv ser gärna att fler yrkes- och ämnesföreningar dokumenterar sin historia på samma sätt som hushållslärarna gjort! Vi ställer alltid upp med hjälp och tips om våra arkivbildare.

Björn Holmberg, arkivarie

TAM-Arkiv

Post- och besöksadress: Grindstuvägen 48-50

167 33 Bromma

Telefon växel: 08-54 54 15 60

Telefax: 08-31 71 76

Postgiro: 487 40 99-7

E-post: tam-arkiv@tam-arkiv.se

Hemsida: www.tam-arkiv.se